

I.

(Zakonodavni akti)

DIREKTIVE

DIREKTIVA (EU) 2016/800 EUROPSKOG PARLAMENTA I VIJEĆA

od 11. svibnja 2016.

o postupovnim jamstvima za djecu koja su osumnjičeni ili optuženici u kaznenim postupcima

EUROPSKI PARLAMENT I VIJEĆE EUROPSKE UNIJE,

uzimajući u obzir Ugovor o funkcioniranju Europske unije, a posebno njegov članak 82. stavak 2. točku (b),

uzimajući u obzir prijedlog Europske komisije,

nakon prosljeđivanja nacрта zakonodavnog akta nacionalnim parlamentima,

uzimajući u obzir mišljenje Europskoga gospodarskog i socijalnog odbora ⁽¹⁾,

nakon savjetovanja s Odborom regija,

u skladu s redovnim zakonodavnim postupkom ⁽²⁾,

budući da:

- (1) Svrha ove Direktive utvrditi je postupovna jamstva kojima će se osigurati da djeca, dakle osobe mlađe od 18 godina, koja su osumnjičeni ili optuženici u kaznenom postupku mogu razumjeti i pratiti taj postupak, te ostvarivati pravo na pošteno suđenje i spriječiti djecu da ne ponove kazneno djelo te potaknuti njihova društvena integracija.
- (2) Utvrđivanjem zajedničkih minimalnih pravila o zaštiti prava osumnjičenika ili optuženika, ova Direktiva nastoji ojačati međusobno povjerenje država članica u njihove sustave kaznenog pravosuđa te time olakšati uzajamno priznavanje odluka u kaznenim stvarima. Takvim zajedničkim minimalnim pravilima trebale bi se ukloniti i prepreke slobodnom kretanju građana na području država članica.
- (3) Iako su države članice stranke Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda (EKLJP), Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima i Konvencije UN-a o pravima djeteta, iskustvo je pokazalo da to samo po sebi ne osigurava uvijek dovoljan stupanj povjerenja u sustave kaznenog pravosuđa drugih država članica.
- (4) Vijeće je 30. studenoga 2009. donijelo Rezoluciju o smjernicama za jačanje postupovnih prava osumnjičenika ili optuženika u kaznenom postupku ⁽³⁾ („Smjernice”). Smjernice, uz primjenu postupnog pristupa, pozivaju na donošenje mjera vezanih za pravo na prevođenje i usmeno prevođenje (mjera A), pravo na informacije o pravima i razlozima optužbe (mjera B), pravo na pravne savjete i pravnu pomoć (mjera C), pravo na komunikaciju s rodbinom, poslodavcima i konzularnim tijelima (mjera D) te posebnu zaštitu za osumnjičenike ili optuženike koji

⁽¹⁾ SL C 226, 16.7.2014., str. 63.

⁽²⁾ Stajalište Europskog parlamenta od 9. ožujka 2016. (još nije objavljeno u Službenom listu) i odluka Vijeća od 21. travnja 2016.

⁽³⁾ SL C 295, 4.12.2009., str. 1.

su ranjivi (mjera E). U Smjernicama je naglašeno da je redosljed prava indikativan i stoga podrazumijeva da se može mijenjati u skladu s prioritetima. Smjernice su osmišljene da djeluju kao cjelina; prednosti se u potpunosti ostvaruju jedino provedbom svih njihovih sastavnica.

- (5) Dana 11. prosinca 2009. Europsko vijeće pozdravilo je Smjernice i uključilo ih u Stockholmski program – otvorena i sigurna Europa koja služi svojim građanima i štiti ih ⁽¹⁾ (točka 2.4.). Europsko vijeće naglasilo je da su Smjernice nepotpune i pozvalo Komisiju da istraži daljnje elemente minimalnih postupovnih prava osumnjičenika i optuženika te da procijeni treba li riješiti druga pitanja, primjerice pretpostavku nedužnosti, radi promicanja snažnije suradnje u tom području.
- (6) Do danas su u skladu sa Smjernicama donesene četiri mjere o postupovnim pravima u kaznenom postupku, odnosno Direktiva 2010/64/EU ⁽²⁾, Direktiva 2012/13/EU ⁽³⁾, Direktiva 2013/48/EU ⁽⁴⁾ i Direktiva (EU) 2016/343 ⁽⁵⁾ Europskog parlamenta i Vijeća.
- (7) Ovom se Direktivom promiču prava djeteta, uzimajući u obzir Smjernice Vijeća Europe o pravosuđu prilagođenom djeci.
- (8) Kada su djeca osumnjičenici ili optuženici u kaznenom postupku ili podliježu postupku na temelju europskog uhidbenog naloga u skladu s Okvirnom odlukom Vijeća 2002/584/PUP ⁽⁶⁾ (tražene osobe), države članice trebale bi se pobrinuti za to da primarni cilj bude zaštita interesa djeteta u skladu s člankom 24. stavkom 2. Povelje o temeljnim pravima Europske unije (Povelja).
- (9) Djeci koja su osumnjičenici ili optuženici u kaznenom postupku potrebno je posvetiti posebnu pozornost kako bi se očuvala mogućnost za njihov razvoj i reintegraciju u društvo.
- (10) Ova bi se Direktiva trebala primjenjivati na djecu koja su osumnjičenici ili optuženici u kaznenom postupku te na djecu koja su tražene osobe. Za djecu koja su tražene osobe, relevantne odredbe ove Direktive trebale bi se primjenjivati od trenutka njihova uhićenja u državi članici izvršenja.
- (11) Ova Direktiva ili njezine pojedine odredbe trebale bi se primjenjivati i na osumnjičenike ili optuženike u kaznenom postupku te tražene osobe koje su bile djeca kada je protiv njih pokrenut postupak, ali su u međuvremenu navršile 18 godina te je primjena ove Direktive prikladna s obzirom na sve okolnosti predmeta, uključujući zrelost i ranjivost dotične osobe.
- (12) Kada je osoba u trenutku kada postane osumnjičenik ili optuženik u kaznenom postupku navršila 18 godina, ali je kazneno djelo počinjeno dok je osoba bila dijete, države članice se potiče na primjenu postupovnih jamstava predviđenih u ovoj Direktivi dok ta osoba ne navrši 21 godinu, barem u pogledu kaznenog djela koje je počinio isti osumnjičenik ili optuženik i koja se zajedno istražuju i kazneno progone jer su neodvojivo povezana s kaznenim postupcima protiv te osobe koji su pokrenuti prije njezine 18. godine.
- (13) Države članice trebale bi dob djeteta odrediti na temelju njegove vlastite izjave, provjere njegovog građanskog statusa, pregleda dokumenata, drugih dokaza te, ako takvi dokazi nisu dostupni ili su nedovoljno jasni, na temelju liječničkog pregleda. Taj liječnički pregled trebao bi se primjenjivati kao krajnja mjera i obaviti uz strogo poštovanje prava djeteta, njegova tjelesnog integriteta i ljudskog dostojanstva. Ako ostaje sumnja u dob osobe, ta bi se osoba za potrebe ove Direktive trebala smatrati djetetom.

⁽¹⁾ SL C 115, 4.5.2010., str. 1.

⁽²⁾ Direktiva 2010/64/EU Europskog parlamenta i Vijeća od 20. listopada 2010. o pravu na tumačenje i prevođenje u kaznenim postupcima (SL L 280, 26.10.2010., str. 1.).

⁽³⁾ Direktiva 2012/13/EU Europskog parlamenta i Vijeća od 22. svibnja 2012. o pravu na informiranje u kaznenom postupku (SL L 142, 1.6.2012., str. 1.).

⁽⁴⁾ Direktiva 2013/48/EU Europskog parlamenta i Vijeća od 22. listopada 2013. o pravu na pristup odvjetniku u kaznenom postupku i u postupku na temelju europskog uhidbenog naloga te o pravu na obavješćivanje treće strane u slučaju oduzimanja slobode i na komunikaciju s trećim osobama i konzularnim tijelima (SL L 294, 6.11.2013., str. 1.).

⁽⁵⁾ Direktiva (EU) 2016/343 Europskog parlamenta i Vijeća od 9. ožujka 2016. o jačanju određenih vidova pretpostavke nedužnosti i prava sudjelovati na raspravi u kaznenom postupku (SL L 65, 11.3.2016., str. 1.).

⁽⁶⁾ Okvirna odluka Vijeća 2002/584/PUP od 13. lipnja 2002. o Europskom uhidbenom nalogu i postupcima predaje između država članica (SL L 190, 18.7.2002., str. 1.).

- (14) Ove Direktiva ne bi se trebala primjenjivati na određena lakša kažnjiva djela. Međutim, trebala bi se primijeniti na dijete koje je kao osumnjičenik ili optuženik lišeno slobode.
- (15) U pojedinim državama članicama drugo tijelo, osim suda nadležnog u kaznenim stvarima, može biti nadležno za izricanje drugih sankcija, osim oduzimanja slobode, u pogledu relativno lakših kažnjivih djela. To bi mogao biti slučaj, primjerice, u pogledu prekršaja u cestovnom prometu koji su učestali i mogu se utvrditi prometnom kontrolom. U takvim bi situacijama bilo nerazborito zahtijevati da nadležna tijela osiguraju sva prava iz ove Direktive. Ako pravo države članice predviđa da sankcije koje se tiču lakših kažnjivih djela izriče takvo tijelo te ako postoji ili pravo žalbe ili mogućnost da se predmet na drukčiji način uputi sudu nadležnom za kaznene stvari, ova bi se Direktiva stoga trebala primjenjivati samo na postupke pred tim sudom, nakon takve žalbe ili upućivanja.
- (16) U pojedinim državama članicama određena lakša kažnjiva djela, osobito lakša prometna kažnjiva djela, lakša kažnjiva djela u vezi s općim odredbama lokalnih propisa i lakša kažnjiva djela protiv javnog reda, smatraju se kaznenim djelima. U takvim bi situacijama bilo nerazborito zahtijevati da nadležna tijela osiguraju sva prava iz ove Direktive. Ako pravo države članice predviđa da se u pogledu lakših kažnjivih djela oduzimanje slobode ne može izreći kao sankcija, ova bi se Direktiva stoga trebala primjenjivati samo na postupke pred sudom koji je nadležan za kaznene stvari.
- (17) Ova bi se Direktiva trebala primjenjivati samo na kazneni postupak; ne bi se trebala primjenjivati na druge vrste postupaka, a osobito ne na postupke koji su osmišljeni posebno za djecu te koji bi mogli dovesti do primjene zaštitnih, korektivnih ili obrazovnih mjera.
- (18) Ova bi se Direktiva trebala primjenjivati uzimajući u obzir odredbe Direktive 2012/13/EU i Direktive 2013/48/EU. U ovoj su Direktivi predviđena dodatna jamstva u vezi s informacijama koje se dostavljaju djeci i nositelju roditeljske odgovornosti u cilju zadovoljavanja posebnih potreba i ranjivosti djeteta.
- (19) Djeci bi trebalo pružiti informacije o općenitim aspektima vođenja postupka. U tu im je svrhu posebno potrebno ukratko objasniti predstojeće postupovne korake u sklopu postupka, u mjeri u kojoj je to moguće s obzirom na interes kaznenog postupka, kao i ulogu tijela koja sudjeluju u postupku. Informacije koje se pružaju trebale bi ovisiti o okolnostima pojedinog predmeta.
- (20) Djeci bi trebalo pružiti informacije o pravu na liječnički pregled u najranijoj odgovarajućoj fazi postupka, a najkasnije u trenutku oduzimanju slobode ako se ta mjera primijeni na dijete.
- (21) Ako je dijete lišeno slobode, pismo o pravima koje se dostavlja djetetu u skladu s Direktivom 2012/13/EU treba uključivati jasne informacije o pravima djeteta u skladu s ovom Direktivom.
- (22) Države članice bi trebale obavijestiti nositelja roditeljske odgovornosti o primjenjivim postupovnim pravima, u pismenom, usmenom ili u oba oblika. Te bi se informacije trebale dostaviti što je prije moguće i s onoliko pojedinosti koliko je nužno za zaštitu pravičnosti postupka i učinkovito ostvarivanje prava djeteta.
- (23) U određenim okolnostima koje se mogu odnositi i na samo jednog od nositelja roditeljske odgovornosti informacije bi se trebale dostavljati drugoj odgovarajućoj odrasloj osobi koju imenuje dijete i koju kao takvu prihvati nadležno tijelo. Jedna od takvih okolnosti jest kada postoje objektivne i činjenične okolnosti koje ukazuju na sumnju, ili naznake sumnje, da bi se dostavljanjem informacija nositelju roditeljske odgovornosti mogao znatno ugroziti kazneni postupak, posebno ako postoji mogućnost uništavanja ili mijenjanja dokaza ili utjecaja na svjedoke ili ako postoji mogućnost da je nositelj roditeljske odgovornosti sudjelovao u navodnim kriminalnim aktivnostima zajedno s djetetom.
- (24) Ako su prestale postojati okolnosti zbog kojih su nadležna tijela dostavljala informacije odgovarajućoj odrasloj osobi koja nije nositelj roditeljske odgovornosti, sve informacije koje se dostavljaju djetetu u skladu s ovom Direktivom te koje su i dalje relevantne tijekom trajanja postupka trebale bi se dostaviti nositelju roditeljske odgovornosti. Ovaj zahtjev ne bi trebao nepotrebno produljiti trajanje kaznenog postupka.

- (25) Djeca koja su osumnjičenici ili optuženici imaju pravo na pristup odvjetniku u skladu s Direktivom 2013/48/EU. S obzirom na to da su djeca ranjiva i ne mogu uvijek u potpunosti razumjeti i pratiti kazneni postupak, u situacijama navedenim u ovoj Direktivi trebala bi imati pomoć odvjetnika. U tim situacijama države članice trebale bi organizirati da dotičnom djetetu pomogne odvjetnik ako dijete ili nositelj roditeljske odgovornosti nisu sami organizirali takvu pomoć. Države članice bi prema potrebi trebale osigurati pravnu pomoć kako bi se zajamčilo da odvjetnik učinkovito pruža pomoć djetetu.
- (26) Pomoć odvjetnika u skladu s ovom Direktivom podrazumijeva da dijete ima pravo na pristup odvjetniku u skladu s Direktivom 2013/48/EU. Stoga, ako bi se primjenom odredbe Direktive 2013/48/EU onemogućilo da odvjetnik pomogne djetetu u skladu s ovom Direktivom, ta se odredba ne bi trebala primjenjivati na pravo djeteta na pristup odvjetniku u skladu s Direktivom 2013/48/EU. S druge strane, izuzeća i iznimke u pogledu pomoći odvjetnika određene u ovoj Direktivi ne bi trebali utjecati na pravo pristupa odvjetniku u skladu s Direktivom 2013/48/EU, kao ni na pravo na pravnu pomoć u skladu s Poveljom i EKLJP-om te nacionalnim pravom i drugim pravom Unije.
- (27) Odredbe o pomoći odvjetnika utvrđene u ovoj Direktivi trebale bi se primijeniti bez nepotrebnog odlaganja čim se dijete obavijesti da je osumnjičenik ili optuženik. Za potrebe ove Direktive, pomoć odvjetnika znači pravna pomoć odvjetnika i zastupanje po odvjetniku u kaznenom postupku. Ako ova Direktiva propisuje pomoć odvjetnika tijekom ispitivanja, odvjetnik bi trebao biti prisutan. Ne dovodeći u pitanje pravo djeteta na pristup odvjetniku u skladu s Direktivom 2013/48/EU, pomoć odvjetnika ne znači da odvjetnik mora biti prisutan tijekom svake istražne radnje ili radnje prikupljanja dokaza.
- (28) Pod uvjetom da je to u skladu s pravom na pošteno suđenje, obveza država članica da djeci koja su osumnjičenici ili okrivljenici osiguraju pomoć odvjetnika u skladu s ovom Direktivom ne podrazumijeva sljedeće: utvrđivanje identiteta djeteta; utvrđivanje potrebe pokretanja istrage; provjeru posjedovanja oružja ili drugih sličnih sigurnosnih pitanja; provođenje istražnih radnji ili radnji prikupljanja dokaza koje nisu konkretno utvrđene u ovoj Direktivi, kao što su pregled osobe, liječnički pregled, krvne pretrage, alkotest ili slični testovi ili fotografiranje ili uzimanje otisaka prstiju; ili dovođenje djeteta pred nadležno tijelo ili predaju djeteta nositelju roditeljske odgovornosti ili drugoj odgovarajućoj odrasloj osobi, u skladu s nacionalnim pravom.
- (29) Ako dijete koje nije isprva bilo osumnjičenik ili optuženik, poput svjedoka, postane osumnjičenik ili optuženik, to bi dijete trebalo imati pravo na to da ne svjedoči protiv samog sebe i pravo na šutnju, u skladu s pravom Unije i EKLJP-om kako ih tumače Sud Europske unije (Sud) i Europski sud za ljudska prava. Ova Direktiva stoga izričito upućuje na praktičnu situaciju u kojoj takvo dijete postane osumnjičenikom ili optuženikom tijekom ispitivanja koje provodi policija ili drugo tijelo za izvršavanje zakonodavstva u kontekstu kaznenog postupka. Ako tijekom takvog ispitivanja dijete koje nije osumnjičenik ili optuženik postane osumnjičenik ili optuženik, ispitivanje bi trebalo prekinuti dok se dijete ne obavijesti o tome da je osumnjičenik ili optuženik i dok mu se ne pruži pomoć odvjetnika u skladu s ovom Direktivom.
- (30) Pod uvjetom da je to u skladu s pravom na pošteno suđenje, države članice trebale bi mogući odstupiti od obveze osiguravanja pomoći odvjetnika ako to nije proporcionalno s obzirom na okolnosti relevantnog predmeta, pri čemu se podrazumijeva da bi najbolji interes djeteta uvijek trebao biti na prvom mjestu. U svakom slučaju, djeca bi trebala imati pomoć odvjetnika pri dolasku pred nadležni sud ili suca u cilju donošenja odluke o pritvoru u svim fazama postupka unutar područja primjene ove Direktive, kao i tijekom pritvora. Nadalje, oduzimanje slobode ne bi se trebalo izricati kao kaznena presuda ako dijete nije imalo pomoć odvjetnika na način koji bi djetetu omogućio da ostvari svoje pravo na obranu na učinkovit način i, u svakom slučaju, tijekom sudske rasprave. Države članice trebale bi biti u mogućnosti utvrditi praktično uređenje u tom pogledu.
- (31) Države članice također bi trebale moći privremeno odstupiti od obveze osiguravanja pomoći odvjetnika u fazi koja prethodi sudskom postupku ne temelju uvjerljivih razloga, odnosno ako postoji hitna potreba za sprječavanjem ozbiljnih štetnih posljedica po život, slobodu ili tjelesni integritet osobe ili ako su hitne mjere istražnih tijela nužne za sprječavanje ozbiljne opasnosti za kazneni postupak povezan s teškim kaznenim djelom, među ostalim i u cilju dobivanja informacija o navodnim supočiniteljima teškog kaznenog djela ili kako bi se izbjegao gubitak važnih dokaza povezanih s teškim kaznenim djelom. Tijekom privremenog odstupanja na temelju jednog od tih uvjerljivih razloga, nadležna tijela bi trebala moći ispitati djecu bez prisutnosti odvjetnika, pod uvjetom da su ona obaviještena o svojem pravu na šutnju i da su u mogućnosti to pravo ostvariti te pod uvjetom da to

ispitivanje ne dovodi u pitanje pravo na obranu, uključujući pravo da sami sebe ne izlože kaznenom progonu. Ispitivanje bi se trebalo moći provesti samo radi, i u mjeri u kojoj je to potrebno, dobivanja informacija ključnih za sprječavanje ozbiljnih štetnih posljedica po život, slobodu ili tjelesni integritet osobe ili radi sprječavanja ozbiljnog ugrožavanja kaznenog postupka. Svaka zloupotreba ovog privremenog odstupanja u načelu bi mogla nepovratno dovesti u pitanje pravo na obranu.

- (32) Države članice trebale bi u svojem nacionalnom pravu jasno naznačiti temelje i kriterije za takvo privremeno odstupanje te bi trebale ograničiti njegovu upotrebu. Sva privremena odstupanja trebala bi biti razmjerna, strogo vremenski ograničena te se ne bi trebala temeljiti isključivo na vrsti ili ozbiljnosti navodnog kaznenog djela niti dovoditi u pitanje cjelokupnu pravičnost postupka. Države članice trebale bi osigurati da, ako je privremeno odstupanje odobrilo nadležno tijelo koje nije sudac ni sud, odluku o odobrenju privremenog odstupanja može procijeniti sud, barem tijekom faze suđenja. Države članice trebale bi osigurati da, ako je privremeno odstupanje u okviru ove Direktive odobrilo pravosudno tijelo ili drugo nadležno tijelo koje nije sudac ni sud, odluku o odobrenju privremenog odstupanja može procijeniti sud, barem tijekom faze suđenja.
- (33) Povjerljivost komunikacije između djece i njihovih odvjetnika ključna je za osiguravanje učinkovitog ostvarenja prava na obranu te čini bitan dio prava na pošteno suđenje. Države članice trebale bi stoga poštovati povjerljivost sastanaka i drugih oblika komunikacije između odvjetnika i djeteta u kontekstu pružanja pomoći odvjetnika utvrđene ovom Direktivom, bez odstupanja. Ova Direktiva ne dovodi u pitanje postupke koji se tiču rješavanja situacije u kojoj postoje objektivne i činjenične okolnosti koje daju povoda sumnji da je odvjetnik umiješan u kazneno djelo s djetetom. Nikakva kriminalna aktivnost od strane odvjetnika ne bi se trebala smatrati opravdanom pomoći djeci u okviru ove Direktive. Obveza poštovanja povjerljivosti ne samo da podrazumijeva da se države članice suzdržavaju od uplitanja ili pristupa takvoj komunikaciji, nego i da, ako su djeca lišena slobode ili se na drukčiji način nađu na mjestu pod nadzorom države, države članice osiguravaju da se uređenjem komunikacije podržava i štiti povjerljivost. To ne dovodi u pitanje ni jedan od postojećih mehanizama koji postoje u ustanovama za osobe lišene slobode u svrhu izbjegavanja slanja nedopuštenih pošiljaka pritvorenicima, kao što je pregledavanje pošte, pod uvjetom da takvi mehanizmi ne dopuštaju nadležnim tijelima čitanje dopisivanja između djece i njihova odvjetnika. Ovom se Direktivom također ne dovode u pitanje postupci u nacionalnom pravu, prema kojima se prosljeđivanje dopisivanja može odbiti ako pošiljatelj nije suglasan s tim da se dopisivanje prvo uruči nadležnom sudu.
- (34) Ovom se Direktivom ne dovodi u pitanje kršenje povjerljivosti koje je vezano uz zakonitu operaciju nadzora koju provode nadležna tijela. Ovom se Direktivom također ne dovode u pitanje poslovi koje obavljaju, primjerice, nacionalne obavještajne službe u svrhu zaštite nacionalne sigurnosti u skladu s člankom 4. stavkom 2. Ugovora o Europskoj uniji (UEU) ili koji ulaze u područje primjene članka 72. Ugovora o funkcioniranju Europske unije (UFEU), prema kojem glava V. dijela III. UFEU-a o području slobode, sigurnosti i pravde ne smije utjecati na izvršavanje odgovornosti koje obvezuju države članice u pogledu očuvanja javnog poretka i zaštite unutarnje sigurnosti.
- (35) Djeca koja su osumnjičeni ili optuženi u kaznenom postupku trebaju imati pravo na pojedinačnu ocjenu kako bi se utvrdile njihove posebne potrebe u smislu zaštite, obrazovanja, odgoja i društvene integracije, kako bi se utvrdilo hoće li im i u kojoj mjeri za vrijeme kaznenog postupka biti potrebne posebne mjere i kako bi se utvrdio stupanj njihove kaznene odgovornosti i prikladnost pojedine sankcije ili obrazovne mjere.
- (36) U okviru pojedinačne ocjene posebno bi se trebalo voditi računa o osobnosti i zrelosti djeteta, njegovoj gospodarskoj, društvenoj i obiteljskoj pozadini, uključujući njegovo životno okruženje i sve posebne ranjivosti djeteta kao što su poteškoće u učenju i komunikaciji.
- (37) Trebalo bi moći prilagoditi opseg i detalje pojedinačne ocjene u skladu s okolnostima predmeta, uzimajući u obzir težinu navodnog kaznenog djela i mjere koje bi se mogle poduzeti ako djetetu bude utvrđena krivnja za takvo kazneno djelo. Pojedinačna ocjena koja je nedavno provedena nad istim djetetom mogla bi se koristiti ako je ažurirana.
- (38) Nadležna tijela trebala bi uzeti u obzir informacije koje su prikupljene pri pojedinačnoj ocjeni kad odlučuju o tome je li u vezi s djetetom potrebno poduzeti posebnu mjeru poput pružanja praktične pomoći; prilikom ocjene primjerenosti i učinkovitosti mjera predostrožnosti u odnosu na dijete, kao što su odluke o privremenom pritvoru ili alternativnim mjerama, vodeći pritom računa o pojedinačnim obilježjima i okolnostima povezanima s djetetom pri donošenju odluka ili djelovanju u kontekstu kaznenog postupka, uključujući i izricanje presude. Ako

pojedinačna ocjena još nije dostupna, to ne bi trebalo spriječiti nadležna tijela da poduzmu takve mjere ili donesu takve odluke, pod uvjetom da se poštuju uvjeti utvrđeni u ovoj Direktivi, uključujući provedbu pojedinačne ocjene u najranijoj odgovarajućoj fazi postupka. Ako je pojedinačna ocjena postala dostupna, moguće je ponovno preispitati primjerenost i učinkovitost mjera ili odluka provedenih prije njezine dostupnosti.

- (39) Pojedinačna ocjena treba se provoditi u najranijoj prikladnoj fazi postupka i pravovremeno kako bi tužitelj, sudac ili drugo nadležno tijelo mogli u obzir uzeti informacije koje proizlaze iz pojedinačne ocjene prije predstavljanja optužnice za potrebe suđenja. U nedostatku pojedinačne ocjene optužnica se svejedno može podići, pod uvjetom da je to u najboljem interesu djeteta. Primjerice, do toga može doći u slučaju kada postoji opasnost da bi čekanje na pojedinačnu procjenu moglo nepotrebno produžiti vrijeme koje dijete provodi u pritvoru.
- (40) Države članice bi trebale moći odstupiti od obveze provedbe pojedinačne ocjene ako je to odstupanje opravdano okolnostima predmeta, uzimajući u obzir, između ostalog, težinu navodnog kaznenog djela i mjere koje bi se mogle poduzeti ako se dijete proglašeno krivim za takvo kazneno djelo, i ako je takvo odstupanje u skladu s najboljim interesom djeteta. U tom je kontekstu potrebno uzeti u obzir sve relevantne elemente, između ostalog je li dijete nedavno podvrgnuto pojedinačnoj ocjeni u kontekstu kaznenog postupka i radi li se o predmetu koji se može voditi bez optužnice ili ne.
- (41) Pošteno pravosuđe uključuje dužnost pružanja skrbi djeci koja su osumnjičeni ili optuženi, posebno kada se radi o djeci koja su lišena slobode i stoga se nalaze u posebno teškom položaju. Kako bi se zajamčio osobni integritet djeteta koje je lišeno slobode, ono treba imati pravo na liječnički pregled. Takav liječnički pregled treba obavljati liječnik ili drugi kvalificirani stručnjak, bilo na zahtjev nadležnih tijela, posebno u slučaju kada su razlog takvog pregleda specifične zdravstvene indikacije, ili na zahtjev djeteta, nositelja roditeljske odgovornosti ili djetetova odvjetnika. Države članice trebale bi utvrditi praktične mjere u pogledu liječničkih pregleda koje se trebaju provoditi u skladu s ovom Direktivom, a koje se odnose na pristup djece takvim pregledima. Takvim mjerama bi se, između ostalog, mogle obuhvatiti situacije u kojima se u kratkom vremenu dva ili više zahtjeva za liječnički pregled podnesu za isto dijete.
- (42) Djeca koja su osumnjičeni ili optuženi u kaznenom postupku ne mogu uvijek razumjeti sadržaj ispitivanja kojima su podvrgnuta. Kako bi se osigurala dovoljna zaštita takve djece, ispitivanje koje provodi policija ili drugo tijelo za izvršavanje zakonodavstva trebalo bi stoga audiovizualno snimiti kada je to prikladno, uzimajući u obzir, između ostalog, je li prisutan odvjetnik i je li dijete lišeno slobode ili ne, pri čemu se podrazumijeva da je najbolji interes djeteta uvijek na prvom mjestu. Ovom se Direktivom ne zahtijeva od država članica da audiovizualno snime ispitivanja djece pred sućem ili na sudu.
- (43) Ako se u skladu s ovom Direktivom treba snimiti audiovizualni zapis, ali snimanje takvog zapisa nije moguće zbog nerješivog tehničkog problema, policija ili druga tijela za izvršavanje zakonodavstva trebala bi ispitati dijete bez njegova audiovizualnog snimanja, pod uvjetom da su poduzete razumne mjere za rješavanje tehničkog problema, da nije prikladno odgoditi ispitivanje i da je to u skladu s najboljim interesom djeteta.
- (44) Neovisno o tome snima li se ispitivanje djece audiovizualno ili ne, ispitivanje bi se u svakom slučaju trebalo izvršiti na način kojim se uzimaju u obzir dob i zrelost djece koja su u pitanju.
- (45) Djeca su u posebno ranjivom položaju kada su lišena slobode. Stoga je potrebno uložiti posebne napore kako bi se izbjeglo lišavanje djece slobode, a posebno njihovo pritvaranje u bilo kojoj fazi postupka prije konačne odluke suda o tome je li dotično dijete počinilo kazneno djelo, s obzirom na potencijalnu opasnost za njihov tjelesni, psihički i društveni razvoj te na to da bi lišavanje slobode moglo dovesti do poteškoća u pogledu njihove reintegracije u društvo. Države članice mogu poduzeti praktične mjere, kao što su smjernice ili upute policijskim službenicima, o primjeni ovog zahtjeva na situacije povezane s policijskim pritvorom. Ovaj zahtjev ni u kom slučaju ne dovodi u pitanje činjenicu da policijski službenici ili druga tijela za izvršavanje zakonodavstva mogu uhititi dijete u situacijama kada se *prima facie* čini da je to potrebno, na primjer, kada je dijete zatečeno u počinjenju kaznenog djela ili odmah nakon počinjenja kaznenog djela.

- (46) Nadležna tijela trebala bi uvijek razmotriti mjere koje predstavljaju alternativu pritvaranju (alternativne mjere) i trebale bi posegnuti za njima kada je to moguće. Takve alternativne mjere mogu uključivati zabranu djetetova boravka na određenim mjestima ili obvezu djeteta da živi na posebnom mjestu, ograničenja u pogledu kontakta s određenim osobama, obveze prijavljivanja nadležnim tijelima, sudjelovanje u obrazovnim programima te podvrgavanje terapijskom programu ili liječenju od ovisnosti uz suglasnost djeteta.
- (47) Pritvaranje djece trebalo bi podlijegati periodičnom preispitivanju suda koji može zasjedati i u sastavu suca pojedinca. Sud može obaviti periodično preispitivanje po službenoj dužnosti ili na zahtjev djeteta, djetetova odvjetnika ili sudskog tijela koje nije sud, posebno tužitelja. Države članice trebale bi donijeti praktične mjere u tom pogledu, uključujući mjere povezane sa situacijama u kojima je sud već proveo periodično preispitivanje po službenoj dužnosti ili na zahtjev djeteta ili djetetova odvjetnika da se provede novo preispitivanje.
- (48) Kada su djeca u pritvoru, na njih bi se trebale primjenjivati posebne zaštitne mjere. Ona bi, posebice, trebala biti pritvorena odvojeno od odraslih, osim ako se smatra da je u najboljem interesu djeteta to ne učiniti, u skladu s člankom 37. točkom (c) Konvencije UN-a o pravima djeteta. Kada pritvoreno dijete navrší 18 godina, trebala bi postojati mogućnost nastavka odvojenog pritvora, ako je to opravdano, uzimajući u obzir pojedinačne okolnosti dotične osobe. Posebnu pozornost trebalo bi posvetiti načinu postupanja prema pritvorenoj djeci s obzirom na njihovu ranjivost. Djeca bi trebala imati pristup obrazovnim sadržajima u skladu sa svojim potrebama.
- (49) Države članice bi trebale osigurati da se djeca koja su osumnjičeni ili optuženi i koja su u policijskom pritvoru nalaze odvojeno od odraslih osoba, osim ako se smatra da to nije u najboljem interesu djeteta ili ako zbog iznimnih okolnosti to u praksi nije moguće, pod uvjetom da su djeca smještena s odraslima na način koji je u skladu s najboljim interesom djeteta. Primjerice, u rijetko naseljenim područjima djeca se iznimno mogu pritvoriti zajedno s odraslim osobama, osim ako je to suprotno najboljem interesu djeteta. Nadležna tijela u takvim bi situacijama trebala posebnu pozornost obratiti na zaštitu tjelesnog integriteta i dobrobiti djeteta.
- (50) Također bi trebalo omogućiti da djeca budu u pritvoru s mlađim odraslim osobama osim ako je to suprotno najboljem interesu djeteta. Države članice trebale bi odrediti koje se osobe smatraju mlađim odraslim osobama u skladu sa svojim nacionalnim pravom i postupcima. Potiču se države članice da utvrde da se osobe starije od 24 godine ne smatraju mlađim odraslim osobama.
- (51) Države članice bi u pogledu djece koja su u pritvoru trebale poduzeti prikladne mjere utvrđene ovom Direktivom. Takve bi mjere, između ostalog, trebale zajamčiti učinkovito i redovito ostvarivanje prava na obiteljski život. Djeca bi trebala imati pravo na održavanje redovnog kontakta sa svojim roditeljima, obitelji i prijateljima u obliku posjeta i dopisivanja, osim ako su iznimna ograničenja potrebna u najboljem interesu djeteta i u interesu pravde.
- (52) Države članice također bi trebale poduzeti prikladne mjere kako bi se zajamčilo poštovanje djetetove slobode vjeroispovijesti ili uvjerenja. U tom pogledu bi se države članice trebale posebno suzdržati od uplitanja u djetetov izbor vjeroispovijesti ili uvjerenja. Države članice ne moraju, međutim, aktivno poduzimati korake kojima bi pomogle djeci u prakticiranju vjere ili vjerovanja.
- (53) Kada je to prikladno, države članice bi također trebale poduzimati prikladne mjere u ostalim situacijama lišavanja slobode. Mjere koje poduzimaju trebale bi biti razmjerne i prikladne u odnosu na prirodu lišavanja slobode, kao što su uhićenje ili pritvor, i na njegovo trajanje.
- (54) Stručnjaci koji su u izravnom kontaktu s djecom trebaju uzeti u obzir posebne potrebe djece različitih dobnih skupina i osigurati da postupci budu prilagođeni njima. Zbog toga bi ti stručnjaci trebali biti posebno osposobljeni za rad s djecom.
- (55) S djecom bi trebalo postupati na način kojim se u obzir uzimaju njihova dob, njihova zrelost i razina shvaćanja, uzimajući u obzir njihove posebne potrebe, uključujući probleme u komunikaciji, koje ona mogu imati.

- (56) Uzimajući u obzir razlike među pravnim tradicijama i sustavima država članica, trebalo bi osigurati privatnost djece tijekom kaznenog postupka na najbolji mogući način radi, između ostalog, olakšavanja reintegracije djece u društvo. Države članice trebaju osigurati da su saslušanja pred sudom u kojima sudjeluju djeca uobičajeno zatvorena za javnost ili trebaju dopustiti sudovima ili sucima da odluče žele li takva saslušanja zatvoriti za javnost. Ovime se ne dovodi u pitanje javno objavljivanje presuda u skladu s člankom 6. Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda (EKLJP).
- (57) Djeca bi trebala imati pravo na pratnju nositelja roditeljske odgovornosti tijekom saslušanja pred sudom u kojem sudjeluju. Ako su više od jedne osobe nositelji roditeljske odgovornosti za isto dijete, dijete bi trebalo imati pravo na pratnju svih njih, osim ako je to u praksi nemoguće unatoč razumnim koracima nadležnih tijela. Države članice trebale bi poduzeti praktične mjere za ostvarivanje prava djece na pratnju nositelja roditeljske odgovornosti tijekom saslušanja pred sudom u kojem sudjeluju i mjere u pogledu uvjeta pod kojima se osoba u pratnji može privremeno isključiti iz saslušanja pred sudom. Takvim bi se mjerama, između ostalog, mogle obuhvatiti situacije u kojima nositelj roditeljske odgovornosti privremeno nije u mogućnosti pratiti dijete ili u kojima nositelj ne želi iskoristiti mogućnost pratnje djeteta, pod pretpostavkom da je u obzir uzet najbolji interes djeteta.
- (58) U određenim okolnostima, koje se mogu odnositi samo na jednog od nositelja roditeljske odgovornosti, dijete bi trebalo imati pravo da ga tijekom saslušanja pred sudom prati prikladna odrasla osoba koja nije nositelj roditeljske odgovornosti. U te se okolnosti ubraja situacija u kojoj bi pratnja nositelja roditeljske odgovornosti mogla znatno ugroziti kazneni postupak, posebno u slučajevima u kojima objektivne i činjenične okolnosti upućuju na moguće uništavanje ili mijenjanje dokaza, utjecaj na svjedoke ili sudjelovanje nositelja roditeljske odgovornosti u navodnim kriminalnim aktivnostima zajedno s djetetom.
- (59) Pod uvjetima utvrđenima u ovoj Direktivi djeca bi također trebala imati pravo na pratnju nositelja roditeljske odgovornosti tijekom drugih faza postupka u kojima sudjeluju, npr. tijekom policijskog ispitivanja.
- (60) Pravo optužene osobe da osobno nazoči suđenju temelji se na pravu na pošteno suđenje predviđenom u članku 47. Povelje i u članku 6. EKLJP-a prema tumačenju Suda i Europskog suda za ljudska prava. Države članice trebale bi poduzeti odgovarajuće mjere za poticanje djece da nazoče vlastitom suđenju, između ostalog i osobnim uručivanjem sudskog poziva i slanjem preslike sudskog poziva nositelju roditeljske odgovornosti ili, ako to nije u najboljem interesu djeteta, drugoj odgovarajućoj odrasloj osobi. Države članice trebale bi pružiti praktične mjere u pogledu nazočenja djeteta vlastitom suđenju. Te mjere mogle bi uključivati odredbe u vezi s uvjetima pod kojima dijete može biti privremeno isključeno iz suđenja.
- (61) Određena prava predviđena u ovoj Direktivi trebala bi se primjenjivati na djecu koja su tražene osobe, od trenutka kada su uhićena u državi članici izvršenja.
- (62) Postupak europskog uhiđenog naloga ključan je za suradnju među državama članicama u kaznenim stvarima. Usklađenost s rokovima sadržanima u Okvirnoj odluci 2002/584/PUP ključna je za takvu suradnju. Stoga, kada su djeca tražene osobe, premda bi tražena djeca trebala moći u potpunosti ostvariti svoja prava na temelju ove Direktive u postupcima na temelju europskog uhiđenog naloga, te bi rokove trebalo poštovati.
- (63) Države članice trebale bi poduzeti prikladne mjere kako bi osigurale da suci i tužitelji koji se bave kaznenim postupcima u kojima sudjeluju djeca imaju specifične kompetencije iz tog područja ili imaju stvaran pristup odgovarajućem osposobljavanju, posebno u pogledu prava djece, prikladnih tehnika ispitivanja, dječje psihologije i komunikacije na jeziku prilagođenom djeci. Države članice bi također trebale poduzeti prikladne mjere kako bi se promicao pristup takvom posebnom osposobljavanju za odvjetnike koji se bave kaznenim postupcima u kojima sudjeluju djeca.
- (64) U svrhu praćenja i ocjenjivanja učinkovitosti i djelotvornosti ove Direktive, države članice trebaju prikupljati relevantne podatke iz dostupnih podataka u vezi s provedbom prava iz ove Direktive. Takvi podaci uključuju podatke koje su zabilježila pravosudna tijela i tijela za izvršavanje zakonodavstva te, u mjeri u kojoj je to moguće, administrativne podatke koje su prikupile službe za zdravstveno i socijalno osiguranje u vezi s pravima propisanim u ovoj Direktivi, posebno u vezi s brojem djece kojima je dan pristup odvjetniku, brojem provedenih pojedinačnih ocjena, brojem audiovizualnih zapisa ispitivanja i brojem djece lišene slobode.

- (65) Države članice trebale bi poštovati i osiguravati prava utvrđena ovom Direktivom, bez ikakve diskriminacije na temelju rase, boje kože, spola, seksualne orijentacije, jezika, vjeroispovijesti, političkog ili drugog mišljenja, nacionalnosti, etničkog ili socijalnog podrijetla, imovine, invaliditeta ili rođenja.
- (66) Ovom se Direktivom podržavaju temeljna prava i načela priznata Poveljom i EKLJP-om, uključujući zabranu mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja, pravo na slobodu i sigurnost, poštovanje privatnog i obiteljskog života, pravo na integritet osobe, prava djeteta, integraciju osoba s invaliditetom, pravo na učinkovit pravni lijek i pravo na pošteno suđenje, pretpostavku nedužnosti i prava na obranu. Ova bi se Direktiva trebala provoditi u skladu s tim pravima i načelima.
- (67) Ovom se Direktivom utvrđuju minimalna pravila. Države članice trebale bi moći proširiti prava utvrđena ovom Direktivom kako bi osigurale višu razinu zaštite. Takva viša razina zaštite ne bi trebala predstavljati prepreku za uzajamno priznavanje sudskih odluka čije bi donošenje ta minimalna pravila trebala olakšati. Razina zaštite koju pružaju države članice nikada ne bi trebala pasti ispod razine standarda predviđenih Poveljom ili EKLJP-om, kako ih tumače Sud i Europski sud za ljudska prava.
- (68) S obzirom na to da ciljeve ove Direktive, odnosno utvrđivanje zajedničkih minimalnih standarda za djecu osumnjičeničke ili optuženičke u kaznenom postupku, ne mogu dostatno ostvariti države članice, nego se zbog njihove opsežnosti i učinka oni na bolji način mogu ostvariti na razini Unije, Unija može donijeti mjere u skladu s načelom supsidijarnosti utvrđenim u članku 5. UEU-a. U skladu s načelom proporcionalnosti utvrđenim u tom članku, ova Direktiva ne prelazi ono što je nužno za ostvarivanje tih ciljeva.
- (69) U skladu s člancima 1. i 2. Protokola br. 21 o stajalištu Ujedinjene Kraljevine i Irske s obzirom na područje slobode, sigurnosti i pravde, priloženog UEU-u i UFEU-u, i ne dovodeći u pitanje članak 4. navedenog Protokola, te države članice ne sudjeluju u donošenju ove Direktive i ona za njih nije obvezujuća niti se na njih primjenjuje.
- (70) U skladu s člancima 1. i 2. Protokola br. 22. o stajalištu Danske, priloženog UEU-u i UFEU-u, Danska ne sudjeluje u donošenju ove Direktive, te ona za nju nije obvezujuća niti se na nju primjenjuje.
- (71) U skladu sa Zajedničkom političkom izjavom država članica i Komisije od 28. rujna 2011. o dokumentima s objašnjenjem⁽¹⁾, države članice preuzimaju obvezu, u opravdanim slučajevima, uz obavijest o mjerama prenošenja priložiti jedan ili više dokumenata u kojima se objašnjava odnos između sastavnih dijelova direktiva i odgovarajućih dijelova nacionalnih instrumenata za prenošenje. Zakonodavac smatra prenošenje takvih dokumenata opravdanim u odnosu na ovu Direktivu,

DONIJELI SU OVU DIREKTIVU:

Članak 1.

Predmet

Ovom se Direktivom propisuju zajednička minimalna pravila u vezi s određenim pravima djece koja su:

- (a) osumnjičeničke ili optuženičke u kaznenom postupku; ili
- (b) koja podliježu postupku na temelju europskog uhidbenog naloga iz Okvirne odluke 2002/584/PUP („tražene osobe”).

⁽¹⁾ SL C 369, 17.12.2011., str. 14.

Članak 2.

Područje primjene

1. Ova se Direktiva primjenjuje na djecu koja su osumnjičeni ili optuženi u kaznenom postupku. Primjenjuje se do donošenja odluke o tome je li osumnjičena ili optužena osoba počinila kazneno djelo, uključujući, gdje je to primjenjivo, izricanje presude i rješavanje svih žalbi.
2. Ova se Direktiva primjenjuje na djecu koja su tražene osobe od trenutka njihova uhićenja u državi članici izvršenja u skladu s člankom 17.
3. Iznimno od članka 5., članka 8. stavka 3. točke (b) i članka 15., u mjeri u kojoj se te odredbe odnose na nositelja roditeljske odgovornosti, ova Direktiva ili određene njezine odredbe primjenjuju se na osobe iz stavaka 1. i 2. ovog članka koje su bila djeca kada je protiv njih pokrenut postupak, ali su u međuvremenu navršile 18 godina te je primjena ove Direktive ili nekih njezinih odredaba prikladna s obzirom na okolnosti predmeta, uključujući zrelost i ranjivost dotične osobe. Države članice mogu odlučiti ne primjenjivati ovu Direktivu kada dotična osoba napuni 21 godinu.
4. Ova se Direktiva primjenjuje na djecu koja nisu bila osumnjičeni ili optuženi, ali su postala osumnjičeni ili optuženi tijekom policijskog ispitivanja ili ispitivanja nekog drugog tijela za izvršavanje zakonodavstva.
5. Ovom se Direktivom ne utječe na nacionalna pravila o utvrđivanju dobi za kaznenu odgovornost.
6. Ne dovodeći u pitanje pravo na pošteno suđenje, u pogledu lakših kažnjivih djela:
 - (a) ako je pravom države članice predviđeno da sankciju izriče tijelo koje nije sud koji je nadležan za kaznene stvari, a na izricanje takve sankcije može se uložiti žalba ili ju je moguće uputiti na takav sud; ili
 - (b) ako se lišavanje slobode ne može izreći kao sankcija,

ova Direktiva primjenjuje se samo na postupke pred sudom nadležnim za kaznene stvari.

U svakom slučaju, ova se Direktiva primjenjuje u potpunosti kada je dijete lišeno slobode, neovisno o fazi kaznenog postupka.

Članak 3.

Definicije

Za potrebe ove Direktive primjenjuju se sljedeće definicije:

1. „dijete” znači osoba mlađa od 18 godina;
2. „nositelj roditeljske odgovornosti” znači svaka osoba koja ima roditeljsku odgovornost prema djetetu;
3. „roditeljska odgovornost” znači prava i obveze koje se odnose na dijete ili njegovu imovinu, koja su fizičkoj ili pravnoj osobi dodijeljena sudskom odlukom, primjenom prava ili sporazumom s pravnim učinkom, uključujući skrbnička prava i prava na kontakt s djetetom.

U odnosu na točku 1. prvog stavka, u slučajevima kada nije jasno ima li osoba 18 godina, pretpostavlja se da je ta osoba dijete.

*Članak 4.***Pravo na informacije**

1. Države članice osiguravaju da se djecu, kada ih se obavijesti da su osumnjičeni ili optuženi, odmah obavješuje o njihovim pravima u skladu s Direktivom 2012/13/EU i o općim aspektima vođenja postupka.

Države članice također osiguravaju da su djeca obaviještena o pravima utvrđenima u ovoj Direktivi. Te se informacije pružaju na sljedeći način:

(a) odmah u slučajevima kada se dijete obavijesti da je osumnjičenik ili optuženik, s obzirom na:

- i. pravo da nositelj roditeljske odgovornosti bude obaviješten kako je predviđeno u članku 5.;
- ii. pravo na pomoć odvjetnika, kako je predviđeno u članku 6.;
- iii. pravo na zaštitu privatnosti, kako je predviđeno u članku 14.;
- iv. pravo na pratnju nositelja roditeljske odgovornosti tijekom faza postupka koje nisu saslušanja pred sudom, kako je predviđeno u članku 15. stavku 4.;
- v. pravo na pravnu pomoć, kako je predviđeno u članku 18.;

(b) u najranijoj prikladnoj fazi postupka o:

- i. pravu na pojedinačnu ocjenu, kako je predviđeno u članku 7.;
- ii. pravu na liječnički pregled, uključujući pravo na liječničku pomoć, kako je predviđeno u članku 8.;
- iii. pravu na ograničenje lišenja slobode i korištenje alternativnih mjera, uključujući pravo na periodično preispitivanje pritvora, kako je predviđeno u člancima 10. i 11.;
- iv. pravu na pratnju nositelja roditeljske odgovornosti tijekom saslušanja pred sudom, kako je predviđeno člankom 15. stavkom 1.;
- v. pravu osobnog nazočenja suđenju, kako je predviđeno člankom 16.;
- vi. pravu na učinkovite pravne lijekove, kako je predviđeno u članku 19.;

(c) nakon lišavanja slobode uz poštovanje prava na posebni tretman u slučaju lišavanja slobode, kako je predviđeno u članku 12.

2. Države članice osiguravaju da se informacije iz stavka 1. daju u pismenom, usmenom ili u oba oblika, na jednostavnom i pristupačnom jeziku te da se takve informacije bilježe koristeći postupak bilježenja u skladu s nacionalnim pravom.

3. U slučaju kada se djeci dostavlja pismo o pravima u skladu s Direktivom 2012/13/EU, države članice osiguravaju da takvo pismo uključuje upućivanje na njihova prava iz ove Direktive.

*Članak 5.***Pravo djeteta na informiranje nositelja roditeljske odgovornosti**

1. Države članice osiguravaju da nositelj roditeljske odgovornosti u najkraćem mogućem roku dobije informacije koje dijete ima pravo primiti u skladu s člankom 4.

2. Informacije iz stavka 1. pružaju se drugoj odgovarajućoj odrasloj osobi koju je odredilo dijete i koju je kao takvu prihvatilo odgovarajuće nadležno tijelo ako pružanje tih informacija nositelju roditeljske odgovornosti:

- (a) nije u najboljem interesu djeteta;
- (b) nije moguće jer nijedan nositelj roditeljske odgovornosti nije dostupan ili njegov identitet nije poznat;
- (c) može na temelju objektivnih i činjeničnih okolnosti znatno ugroziti kazneni postupak.

Ako dijete nije imenovalo drugu odgovarajuću odraslu osobu ili ako je dijete imenovalo odraslu osobu koja nije prihvatljiva nadležnom tijelu, nadležno tijelo, uzimajući u obzir najbolji interes djeteta, određuje i pruža informacije drugoj osobi. Ta osoba može biti i predstavnik tijela ili druge institucije nadležne za zaštitu i dobrobit djece.

3. Ako okolnosti koje su dovele do primjene točke (a), (b) ili (c) stavka 2. prestanu postojati, sve informacije koje dijete dobije u skladu s člankom 4. i koje su i dalje važne za postupak pružaju se nositelju roditeljske odgovornosti.

Članak 6.

Pomoć odvjetnika

1. Djeca koja su osumnjičeni ili optuženi imaju pravo na pristup odvjetniku u skladu s Direktivom 2013/48/EU. Ništa što je sadržano u ovoj Direktivi, posebno u ovom članku, neće ugroziti to pravo.

2. Države članice osiguravaju da djeci u skladu s ovim člankom pomaže odvjetnik kako bi im se omogućilo djelotvorno korištenje prava na obranu.

3. Od trenutka kad su saznala da su osumnjičeni ili optuženi za počinjenje kaznenog djela, države članice djeci osiguravaju pomoć odvjetnika bez nepotrebnog odlaganja. U svakom slučaju, djeca imaju pravo na pomoć odvjetnika od bilo kojeg od sljedećih trenutaka, ovisno o tome koji je od njih najraniji:

- (a) prije nego što su ispitana od strane policije ili drugog tijela za izvršavanje zakonodavstva ili pravosudnog tijela;
- (b) po izvršenju istražne radnje ili radnje prikupljanja dokaza, u skladu sa stavkom 4. točkom (c), od strane istražnih ili drugih nadležnih tijela;
- (c) bez nepotrebnog odlaganja nakon oduzimanja slobode;
- (d) ako su pozvana na sud nadležan za kaznene stvari, pravovremeno prije nego što se pojave pred tim sudom.

4. Pomoć odvjetnika uključuje sljedeće:

- (a) države članice osiguravaju da djeca imaju pravo na privatni sastanak i komunikaciju s odvjetnikom koji ih zastupa, uključujući prije ispitivanja od strane policije ili drugog tijela za izvršavanje zakonodavstva ili pravosudnog tijela;
- (b) države članice osiguravaju da djeca imaju pravo na pomoć odvjetnika tijekom ispitivanja i da mu je na učinkovit način omogućeno sudjelovanje u ispitivanju. Takvo se sudjelovanje provodi u skladu s postupcima utvrđenima nacionalnim pravom, pod uvjetom da takvi postupci ne dovode u pitanje učinkovito ostvarenje ili temelj dotičnog prava. Ako odvjetnik sudjeluje u ispitivanju, činjenica da se takvo sudjelovanje dogodilo bilježi se koristeći postupak bilježenja utvrđen nacionalnim pravom;

- (c) države članice osiguravaju da djeca imaju, kao minimum, pravo da njihov odvjetnik prisustvuje sljedećim istražnim radnjama ili radnjama prikupljanja dokaza, ako su te radnje predviđene nacionalnim pravom i ako se od osumnjičenika ili optuženika zahtijeva ili mu je dopušteno da nazoči:
- i. dokaznim radnjama prepoznavanja;
 - ii. suočavanjima;
 - iii. rekonstrukcije prizorišta kaznenog djela.
5. Države članice poštuju povjerljivost komunikacije između djece i njihova odvjetnika u ostvarivanju prava na pristup odvjetniku predviđenog ovom Direktivom. Ta komunikacija uključuje sastanke, dopisivanje, telefonske razgovore i druge oblike komunikacije dopuštene nacionalnim pravom.
6. Pod uvjetom da je to u skladu s pravom na pošteno suđenje, države članice mogu odstupiti od stavka 3. ako pomoć odvjetnika nije razmjerna u svjetlu okolnosti predmeta, uzimajući u obzir težinu navodnog kaznenog djela, složenost predmeta i mjere koje bi se mogle poduzeti u pogledu takvog kaznenog djela, s time da se podrazumijeva da je najbolji interes djeteta uvijek na prvom mjestu.

U svakom slučaju, države članice djetetu osiguravaju pomoć odvjetnika:

- (a) kada je dijete pozvano pred nadležni sud ili suca kako bi se odlučilo o pritvoru u bilo kojoj fazi postupka u okviru ove Direktive; i
- (b) tijekom pritvora.

Države članice također osiguravaju da se oduzimanje slobode ne izriče kao kaznena presuda ako dijete nije imalo pomoć odvjetnika u smislu da je djetetu omogućeno da ostvaruje pravo na obranu na učinkovit način i, u svakom slučaju, tijekom sudske rasprave.

7. Kada djetetu treba pomoć odvjetnika u skladu s ovim člankom, a odvjetnik nije prisutan, nadležna tijela odgađaju ispitivanje djeteta ili druge istražne radnje ili radnje prikupljanja dokaza iz stavka 4. točke (c) za razumno vremensko razdoblje, kako bi omogućila dolazak odvjetnika ili, ako ga dijete nije angažiralo, kako bi djetetu angažirali odvjetnika.

8. U iznimnim okolnostima i samo tijekom faze koja prethodi sudskom postupku, države članice mogu privremeno odstupiti od primjene prava iz stavka 3. u mjeri u kojoj je to opravdano, s obzirom na posebne okolnosti predmeta, na temelju jednog od sljedećih uvjerljivih razloga:

- (a) ako postoji hitna potreba za sprječavanjem ozbiljnih štetnih posljedica po život, slobodu ili tjelesni integritet osobe;
- (b) ako je poduzimanje trenutnog djelovanja istražnih tijela nužno za sprječavanje bitnih opasnosti za kazneni postupak u vezi s teškim kaznenim djelom.

Države članice osiguravaju da prilikom primjene ovog stavka nadležna tijela u obzir uzimaju najbolji interes djeteta.

Odluku o nastavku ispitivanja u odsutnosti odvjetnika na temelju ovog stavka i isključivo na osnovi pojedinačnog slučaja može donijeti pravosudno tijelo ili drugo nadležno tijelo, pod uvjetom da se odluka može predati na sudsko preispitivanje.

Članak 7.

Pravo na pojedinačnu ocjenu

1. Države članice osiguravaju da se uzmu u obzir posebne potrebe djece u vezi sa zaštitom, obrazovanjem, osposobljavanjem i društvenom integracijom.

2. U tu je svrhu djecu koja su osumnjičeni ili optuženici u kaznenom postupku potrebno pojedinačno ocjenjivati. Pojedinačna ocjena uzima posebno u obzir osobnost djeteta i njegovu zrelost, djetetovu gospodarsku, socijalnu i obiteljsku pozadinu, te svaku eventualnu pojedinačnu ranjivost djeteta.
3. Opseg i detalji pojedinačne ocjene mogu se razlikovati ovisno o okolnostima predmeta, mjerama koje je moguće poduzeti ako djetetu bude utvrđena krivnja za navodno kazneno djelo, i o tome je li dijete u bližoj prošlosti bilo podvrgnuto pojedinačnoj ocjeni.
4. Pojedinačnom ocjenom utvrdit će se i ocijeniti, u skladu s postupkom bilježenja podataka u dotičnim državama članicama, oni podaci o pojedinačnim obilježjima i okolnostima djeteta koji bi mogli biti od koristi nadležnim tijelima pri:
 - (a) određivanju trebaju li se poduzeti bilo kakve posebne mjere u korist djeteta;
 - (b) ocjenjivanju primjerenosti i učinkovitosti bilo kakvih mjera opreza u pogledu djeteta;
 - (c) odlučivanju ili djelovanju u kaznenim postupcima, uključujući osuđivanje.
5. Pojedinačna ocjena provodi se u najranijoj odgovarajućoj fazi postupka i, podložno članku 6., prije podizanja optužnice.
6. Ako pojedinačna ocjena nije provedena, optužnica se svedjedno može podići ako je to u najboljem interesu djeteta i ako pojedinačna ocjena u svakom slučaju bude dostupna na početku sudske rasprave.
7. Pojedinačne ocjene provode se uz usku uključenost djeteta. Provodi ih stručno osoblje u skladu, koliko je to moguće, s multidisciplinarnim pristupom i, kada se to smatra prikladnim, uz uključenost nositelja roditeljske odgovornosti ili druge odgovarajuće odrasle osobe iz članaka 5. i 15. i/ili specijaliziranog stručnjaka.
8. U slučaju značajne promjene elemenata koji čine osnovu pojedinačne ocjene, države članice osiguravaju da se pojedinačna ocjena ažurira za vrijeme trajanja kaznenog postupka.
9. Države članice mogu odstupiti od obveze provedbe pojedinačne ocjene ako je to odstupanje opravdano okolnostima predmeta, pod uvjetom da je u skladu s najboljim interesom djeteta.

Članak 8.

Pravo na liječnički pregled

1. Države članice osiguravaju da djeca koja su lišena slobode imaju pravo na liječnički pregled bez nepotrebnog odlaganja, posebno u svrhu procjene njihova općeg psihičkog i fizičkog stanja. Liječnički pregled treba biti što manje invazivan i treba ga obavljati liječnik ili drugi kvalificirani stručnjak.
2. Rezultati liječničkog pregleda uzimaju se u obzir prilikom utvrđivanja sposobnosti djeteta da bude podvrgnuto ispitivanju ili drugim istražnim radnjama ili radnjama prikupljanja dokaza, ili drugim poduzetim ili predviđenim mjerama protiv djeteta.
3. Liječnički se pregled obavlja ili na inicijativu nadležnih tijela, posebno u slučajevima kada specifične zdravstvene indikacije opravdavaju takav pregled, ili na zahtjev bilo koje od sljedećih osoba:
 - (a) djeteta;
 - (b) nositelja roditeljske odgovornosti ili druge odgovarajuće odrasle osobe iz članaka 5. i 15.;
 - (c) djetetova odvjetnika.

4. Zaključak liječničkog pregleda bilježi se u pismenom obliku. Ako je potrebno, pruža se liječnička pomoć.
5. Države članice prema potrebi osiguravaju provođenje dodatnog liječničkog pregleda ako okolnosti to zahtijevaju.

Članak 9.

Audiovizualno snimanje ispitivanja

1. Države članice osiguravaju audiovizualno snimanje ispitivanja djece koje policija ili druga tijela za izvršavanje zakonodavstva provode tijekom kaznenog postupka ako je to razmjerno s obzirom na okolnosti predmeta, uzimajući u obzir, između ostalog, je li odvjetnik prisutan ili nije i je li dijete lišeno slobode ili nije, uz pretpostavku da je najbolji interes djeteta uvijek na prvome mjestu.
2. Ako ispitivanje nije audiovizualno snimano, bilježi se na neki drugi odgovarajući način, na primjer pisanjem zapisnika koji se propisno provjerava.
3. Ovim člankom ne dovodi se u pitanje mogućnost postavljanja pitanja u svrhu utvrđivanja identiteta djeteta bez audiovizualnog snimanja.

Članak 10.

Ograničavanje lišenja slobode

1. Države članice osiguravaju da lišenje slobode djeteta u bilo kojoj fazi postupka bude ograničeno na najkraće moguće vrijeme. Treba uzeti u obzir dob i pojedinačnu situaciju djeteta, kao i osobite okolnosti predmeta.
2. Države članice osiguravaju da se lišavanje slobode, posebno pritvor, nameće djeci samo kao krajnja mjera. Države članice osiguravaju da se svaka odluka o pritvoru temelji na obrazloženoj odluci koja je podložna sudskom preispitivanju. Takva je odluka također podložna povremenom sudskom preispitivanju u razumnim vremenskim razmacima, koje obavlja sud po službenoj dužnosti ili na zahtjev djeteta, djetetovog odvjetnika ili pravosudnog tijela koje nije sud. Ne dovodeći u pitanje neovisnost pravosuđa, države članice osiguravaju da se odluke koje se donose u skladu s ovim stavkom donesu bez nepotrebnog odgađanja.

Članak 11.

Alternativne mjere

Države članice osiguravaju da nadležna tijela, ako je moguće, koriste mjere koje predstavljaju alternativu pritvaranju (alternativne mjere).

Članak 12.

Posebno postupanje u slučaju lišenja slobode

1. Države članice osiguravaju da se djeca koja su u pritvoru odvoje od odraslih osoba, osim ako se smatra da je u najboljem interesu djeteta to ne činiti.

2. Države članice također osiguravaju da se djeca u policijskom pritvoru nalaze odvojeno od odraslih osoba, osim:
 - (a) ako se ne smatra da je to u najboljem interesu djeteta; ili
 - (b) u iznimnim okolnostima, ako to u praksi nije moguće, pod uvjetom da su djeca smještena s odraslima na način koji je u skladu s najboljim interesom djeteta.
3. Ne dovodeći u pitanje stavak 1., kada pritvoreno dijete navrší 18 godina, države članice predviđaju mogućnost da ta osoba, ako je to opravdano, ostane u odvojenom pritvoru u odnosu na druge odrasle osobe, uzimajući u obzir okolnosti pritvorene osobe i pod uvjetom da je to u skladu s najboljim interesom djece koja su u pritvoru s tom osobom.
4. Ne dovodeći u pitanje stavak 1. i uzimajući u obzir stavak 3., djeca mogu biti u pritvoru s mlađim odraslim osobama, osim ako je to suprotno najboljem interesu djeteta.
5. Kada su djeca pritvorena, države članice poduzimaju prikladne mjere s ciljem:
 - (a) osiguranja i očuvanja njihovog fizičkog i psihičkog razvoja;
 - (b) osiguranja njihovog prava na obrazovanje i odgoj, uključujući djecu s fizičkim poremećajima, osjetljivim oštećenjima ili poremećajima učenja;
 - (c) osiguranja učinkovitog i redovitog ostvarivanja njihovog prava na obiteljski život;
 - (d) osiguranja pristupa programima koji potiču njihov razvoj i njihovu reintegraciju u društvo; i
 - (e) osiguranja poštovanja njihove slobode vjeroispovijesti ili uvjerenja.

Mjere poduzete u skladu s ovim stavkom moraju biti razmjerne i primjerene trajanju pritvora.

Točke (a) i (e) prvog podstavka primjenjuju se i na druge situacije lišavanja slobode, osim pritvora. Poduzete mjere moraju biti razmjerne i primjerene takvim situacijama lišavanja slobode.

Točke (b), (c) i (d) prvog podstavka primjenjuju se samo u situacijama lišavanja slobode koje nisu pritvor, samo u mjeri u kojoj je to primjereno i razmjerno u pogledu prirode i trajanja takvih situacija.

6. Države članice nastoje osigurati djeci koja su lišena slobode da se čim prije sastanu s nositeljem roditeljske odgovornosti kada je takav sastanak u skladu s istražnim i operativnim zahtjevima. Ovim se stavkom ne dovodi u pitanje određivanje druge odgovarajuće odrasle osobe u skladu s člankom 5. ili 15.

Članak 13.

Pravovremeno i pozorno rješavanje predmeta

1. Države članice poduzimaju sve odgovarajuće mjere kako bi osigurale da se kazneni postupci koji uključuju djecu rješavaju po hitnom postupku i s dužnom pažnjom.
2. Države članice poduzimaju odgovarajuće mjere kako bi osigurale da se prema djeci uvijek postupi s poštovanjem i primjereno s obzirom na njihovu dob, zrelost i razinu shvaćanja te uzimajući u obzir njihove posebne potrebe, uključujući probleme u komunikaciji koje ona mogu imati.

Članak 14.

Pravo na zaštitu privatnosti

1. Države članice osiguravaju zaštitu privatnosti djece tijekom kaznenog postupka.
2. S tim ciljem, države članice osiguravaju da su saslušanja pred sudom u kojima sudjeluju djeca uobičajeno zatvorena za javnost ili dopuštaju sudovima ili sucima da odluče takva saslušanja zatvoriti za javnost.
3. Države članice poduzimaju odgovarajuće mjere kako bi osigurale da se evidencija iz članka 9. ne širi u javnosti.
4. Poštujući slobodu izražavanja i informiranja te slobodu i pluralizam medija, države članice potiču medije na poduzimanje samoregulatornih mjera kako bi ostvarili ciljeve iz ovog članka.

Članak 15.

Pravo djeteta na pratnju nositelja roditeljske odgovornosti tijekom postupka

1. Države članice osiguravaju da djeca imaju pravo na pratnju nositelja roditeljske odgovornosti tijekom saslušanja pred sudom u kojem sudjeluju.
2. Dijete ima pravo na pratnju druge odgovarajuće odrasle osobe koju samo imenuje i koju je kao takvu prihvatilo odgovarajuće nadležno tijelo ako nazočnost nositelja roditeljske odgovornosti u pratnji djeteta tijekom saslušanja pred sudom:
 - (a) nije u najboljem interesu djeteta;
 - (b) nije moguća jer nakon razumnih nastojanja nije moguće stupiti u kontakt ni s jednim nositeljem roditeljske odgovornosti ili njegov identitet nije poznat; ili
 - (c) može na temelju objektivnih i činjeničnih okolnosti znatno ugroziti kazneni postupak.

Ako dijete nije imenovalo drugu odgovarajuću odraslu osobu ili ako je dijete imenovalo odraslu osobu koja nije prihvatljiva nadležnom tijelu, nadležno tijelo, uzimajući u obzir najbolji interes djeteta, određuje drugu osobu za pratnju djeteta. Ta osoba može biti i predstavnik tijela ili druge institucije nadležne za zaštitu i dobrobit djece.

3. Ako okolnosti koje su dovele do primjene točke (a), (b) ili (c) stavka 2. prestanu postojati, dijete ima pravo na pratnju nositelja roditeljske odgovornosti tijekom eventualnog nastavka saslušanja pred sudom.
4. Uz pravo osigurano stavkom 1., države članice osiguravaju djeci pravo na pratnju nositelja roditeljske odgovornosti, ili druge odgovarajuće odrasle osobe iz stavka 2., tijekom drugih faza postupka osim saslušanja pred sudom na kojima je dijete prisutno i za koje nadležno tijelo smatra da:
 - (a) je u najboljem interesu djeteta da bude u pratnji te osobe; i
 - (b) nazočnost te osobe neće dovesti u pitanje kazneni postupak.

Članak 16.

Pravo djece osobno nazočiti i sudjelovati na svom suđenju

1. Države članice osiguravaju da djeca imaju pravo nazočiti svom suđenju i sudjelovati u njemu te poduzimaju sve potrebne korake kako bi im omogućile učinkovito sudjelovanje, uključujući mogućnost da djeca budu saslušana i izraze svoja stajališta.
2. Države članice osiguravaju da djeca koja nisu bila nazočna na svom suđenju imaju pravo na novo suđenje ili na drugi pravni lijek, u skladu s Direktivom (EU) 2016/343 i prema uvjetima određenima u njoj.

Članak 17.

Postupak na temelju europskog uhidbenog naloga

Države članice osiguravaju da se prava iz članaka 4., 5., 6. i 8., članaka od 10. do 15. i članka 18. primjenjuju *mutatis mutandis* u odnosu na djecu koja su tražene osobe u trenutku svojeg uhićenja na temelju europskog uhidbenog naloga u državi članici izvršenja.

Članak 18.

Pravo na pravnu pomoć

Države članice osiguravaju da se nacionalnim pravom povezanim s pravnom pomoći jamči učinkovito ostvarivanje prava na pomoć odvjetnika na temelju članka 6.

Članak 19.

Pravni lijekovi

Države članice osiguravaju da djeca koja su osumnjičeni ili optuženi u kaznenom postupku, kao i djeca koja su tražene osobe, u okviru nacionalnog prava imaju učinkovit pravni lijek u slučaju kršenja njihovih prava iz ove Direktive.

Članak 20.

Osposobljavanje

1. Države članice osiguravaju da osoblje tijela za izvršavanje zakonodavstva i osoblje ustanova za osobe lišene slobode koje se bavi predmetima koji uključuju djecu prođe određeno osposobljavanje do razine koja je prikladna za njihove kontakte s djecom u pogledu prava djece, odgovarajućih tehnika obavljanja razgovora, dječje psihologije, komunikacije na jeziku prilagođenom djetetu.
2. Ne dovodeći u pitanje neovisnost pravosuđa i razlike u organizaciji pravosuđa među državama članicama te vodeći računa o ulogama osoba koje su odgovorne za osposobljavanje sudaca i tužitelja, države članice poduzimaju odgovarajuće mjere kako bi osigurale da su suci i tužitelji koji sudjeluju u kaznenim postupcima koji uključuju djecu stručnjaci u tom području, da imaju učinkovit pristup posebnom stručnom osposobljavanju, ili oboje.

3. Uz dužno poštovanje neovisnosti pravne struke i uloge osoba koje su odgovorne za osposobljavanje odvjetnika, države članice poduzimaju odgovarajuće mjere kako bi odvjetnicima koji sudjeluju u kaznenim postupcima koji uključuju djecu osigurale mogućnost stručnog osposobljavanja iz stavka 2.

4. Države članice, putem svojih javnih službi i financiranjem organizacija za pomoć djeci, potiču inicijative koje omogućuju onima koji djeci pružaju usluge potpore i retroaktivne pravde da prođu odgovarajuće osposobljavanje do razine koja je prikladna za njihove kontakte s djecom i da poštuju standarde struke kako bi se osiguralo da se te usluge pružaju na nepristran, pravičan i stručan način.

Članak 21.

Prikupljanje podataka

Države članice do 11. lipnja 2021. i svake tri godine nakon toga šalju Komisiji dostupne podatke o provedbi prava iz ove Direktive.

Članak 22.

Troškovi

Države članice snose troškove koji nastaju zbog primjene članka 7., 8. i 9., bez obzira na ishod postupka, osim, u pogledu troškova nastalih primjenom članka 8., ako su ti troškovi pokriveni zdravstvenim osiguranjem.

Članak 23.

Klauzula o neregresiji

Ništa u ovoj Direktivi ne tumači se kao ograničavanje ili odstupanje od bilo kojih prava ili postupovnih jamstava zajamčenih Poveljom, EKLJP-om ili drugim mjerodavnim odredbama međunarodnog prava, posebno Konvencijom UN-a o pravima djeteta, ili pravom bilo koje države članice kojim se pruža viša razina zaštite.

Članak 24.

Prenošenje u nacionalno zakonodavstvo

1. Države članice stavljaju na snagu zakone i druge propise koji su potrebni radi usklađivanja s ovom Direktivom do 11. lipnja 2019. One Komisiji odmah dostavljaju tekst tih odredaba.

Kada države članice donose te odredbe, one sadržavaju upućivanje na ovu Direktivu ili se na nju upućuje prilikom njihove službene objave. Načine tog upućivanja određuju države članice.

2. Države članice Komisiji dostavljaju tekst odredaba nacionalnog prava koje donesu u području na koje se odnosi ova Direktiva.

Članak 25.

Izvješće

Komisija do 11. lipnja 2022. podnosi izvješće Europskom parlamentu i Vijeću, procjenjujući opseg u kojem su države članice donijele nužne mjere u cilju usklađivanja s ovom Direktivom, uključujući evaluaciju primjene članka 6., zajedno sa zakonodavnim prijedlozima ako je to potrebno.

Članak 26.

Stupanje na snagu

Ova Direktiva stupa na snagu dvadesetog dana od dana objave u *Službenom listu Europske unije*.

Članak 27.

Adresati

Ova je Direktiva upućena državama članicama u skladu s Ugovorima.

Sastavljeno u Strasbourgu 11. svibnja 2016.

Za Europski parlament
Predsjednik
M. SCHULZ

Za Vijeće
Predsjednica
J.A. HENNIS-PLASSCHAERT